

Eergerelateerd geweld: een nieuwe uitdaging voor justitie

Karel Berteloot^a, Margot Taeymans^b,
Isabelle Leclercq^c

^a Attaché Dienst voor het Strafrechtelijk beleid (corresp.: Karel.Berteloot@just.fgov.be).

^b Attaché Dienst voor het Strafrechtelijk beleid (corresp.: Margot.Taeymans@just.fgov.be).

^c Attaché Dienst voor het Strafrechtelijk beleid (corresp.: Isabelle.Leclercq@just.fgov.be).

1. Inleiding

Eind december 2011 vond voor het Hof van assisen van Bergen een proces plaats, waarin sprake was van een eremoord. De moord op Sadia Sheikh in 2007 beroerde danig de gemeoederen waardoor in één klap de aandacht op een oegenschijnlijk nieuw fenomeen werd gevestigd, namelijk dat van het 'eergerelateerd geweld'.

Ofschoon diverse sectoren met de problematiek van het eergerelateerd geweld worden geconfronteerd, zoals bijvoorbeeld de medische sector, het onderwijs en het welzijnswerk, wordt in deze bijdrage vooral gefocust op de aanpak door politie en justitie, zonder daarmee de nood aan een integrale en pluridisciplinaire benadering te miskennen. Eerst wordt dieper ingegaan op de desbetreffende assisenzaak. Vervolgens wordt het fenomeen 'eergerelateerd geweld' onder de loep genomen en worden mogelijke definities geanalyseerd. Daarna worden de voornaamste stappen toegelicht die in België op beleidsmatig vlak terzake al genomen zijn. Het artikel eindigt met enkele aanbevelingen ten aanzien van politie en justitie.

2. De assisenzaak

Sadia Sheikh wordt op 24 oktober 2007 neergeschoten en bezwijkt twee dagen later aan haar verwondingen. Het motief voor de moord bleek gelegen in de weigering van het slachtoffer, tot instemming met een door haar familie gearrangeerd huwelijk. Vader, moeder, broer en zus werden voor de volksjury gebracht op beschuldiging van doodslag met voorbedachte rade (art. 394 Sw.) met discriminerend motief op basis van geslacht (art. 405quater Sw.) en poging tot gedwongen huwelijk (art. 391sexies Sw.). Hoewel de broer de trekker over-

haalde, werden alle vier de gezinsleden schuldig bevonden als dader van de misdaad (art. 66 Sw). De vader en de broer werden daarenboven schuldig bevonden aan de poging tot gedwongen huwelijk. Bij de straftoemeting werd er voor allen rekening gehouden met hun blanco strafblad. Daarenboven werd er bij de zus rekening gehouden met haar jeugdige leeftijd waardoor zij de lichtste straf opgelegd kreeg: 5 jaar opsluiting. De ouders werden daarentegen veel zwaarder gestraft: 25 jaar opsluiting voor de vader en 20 jaar voor de moeder. Hoewel hij alle schuld op zich probeerde te nemen en als enige bekentenissen aflegde, werd de broer tot 15 jaar veroordeeld. De volksjury kwam m.a.w. tot het besluit dat de ouders de grootste verantwoordelijkheid dragen in de moord op hun dochter.

Van groot belang is ook de erkenning van de verzwarende omstandigheid omwille van een verwerpelijk motief: Sadia werd vermoord omdat ze weigerde zich te onderwerpen aan de wil van haar familie en haar opgelegde rol als vrouw. Zo had ze de eer van de familie geschonden. Gelet op de discriminatie op basis van geslacht stelde het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (hierna IGVM) zich burgerlijke partij. Het IGVM is immers bevoegd in rechte op te treden in rechtsgeschillen om gendergelijkheid te waarborgen (art. 4, 6° Wet 16 december 2002). Volledigheidshalve dient vermeld dat het rechtsgeschil nog niet ten einde is, aangezien de ouders en de zus een cassatieberoep hebben ingesteld wegens een gebrekkige motivering.

Het arrest is in verschillende opzichten uniek te noemen: het is de eerste keer in België dat ermoord als dusdanig veroordeeld wordt, waarbij het criterium geslacht wordt erkend als een verzwarende omstandigheid en waarbij ook de (poging tot) een gedwongen huwelijk bestraft wordt. Vele elementen uit dit assisenproces komen dan ook aan bod in het huidige debat rond de conceptuualisering van het fenomeen eergerelateerd geweld.

3. Het fenomeen 'eergerelateerd geweld'

'Het woordje 'eer' is één van die termen, die stof hebben geleverd voor de langste en briljantste

redeneringen, zonder dat er ooit een en dezelfde vaste betekenis aan is gehecht.' (BECCARIA)

In België bestaat er geen eensgezindheid over wat men nu onder eengerelateerd geweld moet verstaan. Bijgevolg ontbreken specifieke kwantitatieve gegevens over het fenomeen en heeft de Belgische beleidsmaker geen duidelijk beeld van de omvang van het probleem. Er is nood aan eensgezindheid inzake de conceptualisering van het fenomeen eengerelateerd geweld om tot een eenduidige registratie ervan te komen. Ingevolge de subjectieve diversiteit van het concept 'eer' blijkt dit echter niet evident.

In zowel de Belgische als de buitenlandse wetenschappelijke literatuur worden verschillende termen gebruikt om diverse fenomenen te duiden die onder de algemene term 'eengerelateerd geweld' kunnen vallen. Zo spreekt men van eerwraak, eengerelateerde dodingen, eremoord, trotsmoord of bloedwraak (ERMERS, 2007 en GILBERT, 2010). Ook wordt het fenomeen van de gedwongen huwelijken vaak als een vorm van eengerelateerd geweld beschouwd (GARCIA, 2008) of wordt eengerelateerd geweld ook opgevat als een bijzondere vorm van geweld op vrouwen (PARL.ST. SENAAT 4-379/1) (LIZIN & MARCELIS, 2010; WHITAECKX & COENE, 2011).

In België wordt vaak de definitie aangehaald van de Nederlandse onderzoekers FERWERDA en VAN LEIDEN, die de eerwraakproblematiek bestudeerden. Uit hun onderzoek is gebleken dat het verstandig is om af te stappen van het begrip 'eerwraak' en te spreken van het ruimere 'eengerelateerd geweld'. De term eerwraak verwijst immers te beperkend naar het doden, meestal van een jonge vrouw, omwille van de schending van de seksuele eer. Hierbij gaat een heel scala aan andere geweldsvormen verloren, die wegens de eer gepleegd worden en dus ook onder het 'eengerelateerd geweld' vallen, zoals bedreigingen, beledigingen en inperking van vrijheid. De definitie van FERWERDA en VAN LEIDEN luidt als volgt:

'Eengerelateerd geweld is elke vorm van geestelijke of lichamelijk geweld, gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in een reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of een vrouw en daarmee van zijn of haar

familie waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken' (FERWERDA & VAN LEIDEN, 2005).

Drie determinerende componenten staan hierin centraal: de familie-eer, de collectiviteit en de publieke bekendheid van de feiten. In het Verenigd Koninkrijk werd een gelijkaardige definitie opgesteld: *'Honour based violence is a crime or incident which has or may have been committed to protect or defend the honour of the family and/or community'*¹.

Beide definities worden als een praktisch werkinstrument opgevat, maar roepen op conceptueel vlak nog steeds vragen op. Eengerelateerd geweld is immers een dynamisch en complex fenomeen, dat vanuit contextsensitief perspectief moet worden begrepen en waarbij men oog moet hebben voor genderverhoudingen, migratiecontext, culturele achtergronden en sociale en psychosociale factoren (VAN VOSSOLE & GILBERT, 2011: 31). Hierdoor is het uiterst moeilijk om tot een consensus te komen rond een eenduidige definitie van eengerelateerd geweld. De complexiteit van het fenomeen, de diversiteit aan betrokken actoren en de gevoeligheid van het thema zijn belangrijke factoren in het debat rond de conceptualisering ervan. Desalniettemin hebben de actoren op het terrein al meermaals aangedrongen op een praktische werkdefinitie en een gerichte aanpak van het fenomeen².

In België werden twee mogelijke definities van eengerelateerd geweld voorgesteld. De eerste is afkomstig van de Dienst voor het Strafrechtelijk beleid (hierna DSB):

'Eengerelateerd geweld is elke vorm van fysiek, seksueel, psychisch of economisch geweld, gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in een reactie op een (dreiging van) schending van de eer van de familie en/of gemeenschap, waar

¹ Association of Chief Police Officers England, *Honour based Violence Strategy*, London, 2008.

² Zie de verslagen van 20 januari 2001, 18 mei 2011 en 7 oktober 2011 van de Ronde tafels eengerelateerd geweld, georganiseerd door vzw Zijn. Op deze Ronde Tafels werden professionelen uit de Belgische en Nederlandse praktijk aan het woord gelaten met het oog op kennisoverdracht en -vergaring over het fenomeen eengerelateerd geweld.

van de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te geraken’.

Dit voorstel tot definitie kreeg vorm op basis van een vergelijkend literatuuronderzoek naar de conceptualisering en de aanpak van eengerelateerd geweld in Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Zweden (TAEYMANS, BERTELOOT & LECLERCQ, 2011: 119-124).

Voor de invulling van het begrip ‘geweld’ werd teruggegrepen naar twee omzendbrieven rond intrafamiliaal geweld en partnergeweld (Omsendbrief COL3/2006). Collectiviteit staat centraal aangezien dit de meest in het oog springende factor van onderscheid is tussen intrafamiliaal en eengerelateerd geweld. Daar waar bij intrafamiliaal geweld meestal slechts sprake is van één dader wordt eengerelateerd geweld gedoogd, of zelfs afgesproken, binnen de gemeenschap. Politie en parket dienen mogelijk meerdere daders voor ogen te houden waarbij de fysieke dader niet altijd het brein achter het geweld is (zoals ook het geval bleek in de zaak Sadia Sheikh). Daarenboven zorgt de factor van de collectieve mentaliteit ervoor dat methoden en technieken, die zeer effectief zijn bij gevallen van intrafamiliaal geweld, net contraproductief kunnen zijn bij zaken van eengerelateerd geweld (KVINNOFORUM, 2003; KVINNOFORUM, 2005 & JANSSEN, 2010: 115-125).

In de definitie wordt bewust uitgegaan van het concept ‘schending van de eer’, zoals in de Engelse definitie, zonder verdere verfijning naar schending van vrouwelijke of mannelijke eer, en seksuele of niet-seksuele eer³. Een brede definitie biedt immers meer mogelijkheden tot detectie en meer kansen tot verdieping en verbreding van de kennis van het fenomeen bij de betrokken actoren. Als laatste werd het element van de publieke bekendheid opgenomen. Niet de concrete eerschending op zich is van determinerend belang, maar wel de interpretatie van de feiten door de gemeenschap. Het tweede voorstel van definitie is afkomstig van de Universiteit Gent en de Vrije Universiteit Brussel en is gebaseerd op empirisch onderzoek naar eengerelateerd geweld in België:

‘De term ‘eengerelateerd geweld’ verwijst naar een continuüm van geweldsvormen waarbij het voorkomen of het herstellen van een schending

van de seksuele en familiale eer – waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te geraken – het hoofdmotief vormt. Het kan daarbij gaan om de eer van een individu, de familie of de gemeenschap en het geweld kan uitgaan of ondersteund worden door meerdere personen en gericht zijn op meerdere slachtoffers’ (VAN VOSSOLE & GILBERT, 2011: 137).

Ook in deze definitie komen de typische kenmerken van eengerelateerd geweld aan bod: het verwijst naar verscheidene geweldsvormen, naar meerdere mogelijke daders (cf. ‘collectiviteit’) en naar de publieke bekendheid van de eerschending. Er wordt expliciet verwezen naar eer als een ‘motief’. Hier raakt men de essentie: het enige tastbare of feitelijke aan eengerelateerd geweld is het geweld zelf, de eer verwijst naar een sociale constructie, een motief. Eengerelateerd geweld vereist bijgevolg een context- en cultuursensitieve benadering.

4. Een groeiende beleidsaandacht

Ofschoon er nog veel onduidelijkheid bestaat over de conceptualisering van eengerelateerd geweld, mag het fenomeen toch rekenen op de nodige beleidsaandacht, zowel op internationaal als op nationaal vlak.

Op internationaal vlak hebben de Verenigde Naties, de Raad van Europa en de Europese Unie eengerelateerd geweld opgenomen in diverse studies, beslissingen, resoluties en onderzoeksprogramma’s⁴. Deze drie organisaties beschouwen eengerelateerd geweld als een vorm van gendergerelateerd geweld. Ze delen ook het standpunt dat de gewoonten, tradities, godsdiensten of de ‘eer’ nooit als een verschoning of rechtvaardiging voor het geweld mogen worden aanvaard. In die zin verplicht art. 42 van het verdrag van Istanboel de lidstaten ervoor te zorgen dat zulke motieven niet kunnen worden ingeroepen om geweld te rechtvaardigen (Raad van Europa, 2011).

In België was de moord op Sadia Sheikh een echte katalysator in de aanloop naar een beleid ter zake. Als gevolg hiervan presenteerde het adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen van de Senaat in 2008 een ruim verslag aangaande

³ FERWERDA en VAN LEIDEN doen dit echter wel.

⁴ Voor een overzicht, zie M. TAEYMANS, K. BERTELOOT en I. LECLERCQ, o.c.

de problematiek van het eengerelateerd geweld in België (PARL. ST. SENAAT 4-379/1). Eén van de beleidsaanbevelingen is de nood aan een aangepaste politie en justitiële aanpak, waarvoor een betere kennis en herkenning van het fenomeen eremoord en eengerelateerd geweld vereist zijn. Het is noodzakelijk opleiding en vorming te voorzien voor betrokken politiemensen, met bijzondere aandacht voor wijkagenten en magistraten. Ook moet een eenvoudige en efficiënte vermelding van eengerelateerd geweld worden opgenomen in het bestaande registratiesysteem van de klachten inzake intrafamiliaal geweld. Een verder aandachtspunt is een betere samenwerking tussen de sociale en de justitiële sector.

In 2008-2009 startten in Mechelen en Verviers pilootprojecten inzake eengerelateerd geweld. Tevens werd binnen het college van procureurs-generaal een federale stuurgroep opgericht die aparte richtlijnen voor de aanpak van eengerelateerd geweld dient uit te werken. In eerste instantie werd geopteerd de resultaten van de pilootprojecten op te volgen en inzicht te verwerven in het fenomeen. Ten slotte wordt ook in het nieuwe Nationaal Actieplan Partnergeweld 2010-2014 een apart luik gewijd aan eengerelateerd geweld. Eén van de belangrijkste verwezenlijkingen tot nu toe is de publicatie van de resultaten van het empirisch fenomeenonderzoek naar eengerelateerd geweld in België. Dit onderzoek is opgedragen en gefinancierd door het IGMV en de minister van binnenlandse zaken (VAN VOSSOLE & GILBERT, 2011).

5. Aanbevelingen voor een strafrechtelijk beleid inzake eengerelateerd geweld

Bij het voeren van een beleid is het belangrijk dat de verschillende fasen van de beleidscyclus (beleidsvoorbereiding, -bepaling, -implementatie, -evaluatie en -aanpassing) worden gevolgd. De beleidsvoorbereidende fase kan nu stilaan plaats maken voor concrete acties. Hierna volgen enkele aanbevelingen voor een strafrechtelijk beleid inzake eengerelateerd geweld. Zoals hoger vermeld, vormen politie en parket slechts één schakel in de keten van partners, die zich in een gezamenlijke strategie ter bestrijding van eengerelateerd geweld moeten inschrijven.

Een specifiek wetsartikel dat eengerelateerd geweld als dusdanig strafbaar stelt, is o.i. niet nodig

of wenselijk. Het Strafwetboek voorziet in voldoende mogelijkheden om geweld te bestraffen. Ook strafverzwaringen op basis van het eerconcept lijken niet aangewezen. Dit kan immers afglijden in een stigmatiserende vervolging en berechting. Wat telt is dat de dader gestraft wordt omwille van het geweld, niet omwille van het motief dat erachter zit. De reeds bestaande verzwarende omstandigheden van bijvoorbeeld intrafamiliale kindermishandeling (o.a. 377, 405ter en 427 Sw) of verwerpelijk motief (o.a. 377bis, 405quater en 442ter Sw) lijken te volstaan.

Net als verschillende internationale organisaties, wordt voorgesteld om eer, tradities, gebruiken, cultuur of religie niet als verzachtende omstandigheid te aanzien. Specifiek voor eengerelateerd geweld zijn ook de rechtsfiguren van de deelneming (art. 66-69 Sw.), wegens het collectief karakter van het fenomeen, en de regels van de extraterritoriale werking van de strafwet (art. 6-14 V.T. Sv.) van belang.

Ook al is er naar onze mening geen aparte strafbaarstelling vereist, het fenomeen heeft wel nood aan een bijzondere aanpak. Een eerste stap daartoe is het bepalen van een uniforme werkdefinitie, hetgeen een identificatie, registratie en beeldvorming van eengerelateerd geweld mogelijk maakt. Vervolgens kunnen richtlijnen omtrent vervolging, samenwerking, doorverwijzing en opvolging worden uitgewerkt.

Eengerelateerd geweld komt niet voor als geïsoleerd feit, maar eerder als een proces, waardoor een vroegtijdige interventie een escalatie van de feiten mogelijk kan voorkomen worden. Daarom moet bijzondere aandacht worden geschonken aan het herkennen van signalen.

Net als in het buitenland, is er in België nood aan (een) risicotaxatie-instrument(en). Zelfs al kan de toekomst niet met zekerheid voorspeld worden, toch helpen zulke instrumenten de actoren om op het terrein situaties te herkennen, waar een vroegtijdig ingrijpen noodzakelijk is. Het systeem van de 'rode vlaggen' uit Nederland en het Verenigd Koninkrijk kan tot inspiratie dienen (JANSSEN, 2008).

Een dergelijk systeem is evenwel maar nuttig in de handen van goed opgeleide terreinwerkers, zoals bijvoorbeeld de wijkagent. Er moet dan ook geïnvesteerd worden in de nodige opleiding en

dit kan best gecombineerd worden met een goede kennis op het terrein van vormen van intrafamiliaal geweld. De referentieambtenaren bij politie en referentiemagistraten bij het openbaar ministerie inzake intrafamiliaal geweld lijken daarom de aangewezen personen om het onderscheid te maken met eengerelateerd geweld, en een aparte aanpak te voorzien of hieromtrent te adviseren. Er gaan ook stemmen op voor de oprichting van een expertisecentrum, naar het voorbeeld van het Nederlandse Landelijk Expertisecentrum Eengerelateerd Geweld⁵.

Tenslotte dient nogmaals beklemtoond dat er, om eengerelateerd geweld effectief aan te pakken, meer nodig is dan enkel een strafrechtelijk repressief optreden. Er is nood aan een aanpak op maat die ook rekening houdt met preventie, vroegtijdig ingrijpen en de opvolging van zowel daders als slachtoffers, en de aanwezige kinderen. Dit beleid dient ingeschreven te worden in een multidisciplinaire samenwerking van alle betrokken actoren. Er dienen daarom samenwerkingsverbanden te worden opgezet tussen de diverse relevante sectoren (onderwijs, hulpverlening, politie en justitie, gezondheidszorg, minderhedenorganisaties, lokaal beleid) en de betrokken gemeenschappen. Alleen zo kunnen de (potentiële) slachtoffers de nodige bescherming krijgen en kunnen mogelijke daders tijdig tot andere inzichten worden gebracht.

Referenties

ERMERS, R. (2007). *Eer en eerwraak, definitie en analyse*, Amsterdam, BULAACQ, 270 p

FERWERDA, H. B. & VAN LEIDEN, I., (2005). *Eerwraak of eengerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*, z.p

A. GARCIA (2008). 'Un regard sociologique sur les mariages forcés et les crimes d'honneurs', in X., *Actes du colloque « Crime d'honneur, mariage forcé... vie volée »*, Université de Travail, Charleroi, 16 p.

GILBERT, E. (2010). *'Ik hield van haar, maar ze moest dood' – Over eengerelateerde dodingen*, Masterproef Criminologie, Vrije Universiteit Brussel, 210 p.

JANSSEN, J. (2008). *Je eer of je leven? Een verkenning van eerezaken voor politieambtenaren en andere professionals*, Stapel & De Koning, 130 p.

JANSSEN, J. (2010). 'Overeenkomsten en verschillen tussen huiselijk en eengerelateerd geweld', *Justitiële Verkenningen*, jg. 36, december 2010, 115-125.

KVINNOFORUM (2003). *A Resource Book for working against Honour Related Violence, Base don the project 'Honour Related Violence in Europe – mapping of occurrence, support and preventive measures'*, funded by the European Commission, DG Social Affairs and Employment, Stockholm, 165 p.

KVINNOFORUM (2005). *Honour related Violence, European resource book and good practice, based on the European project 'Prevention of Violence against women and girls in patriarchal families'*, Stockholm, 252 p.

LIZIN, A. en Marcelis, R. (2010). *Violences faites aux femmes au nom de l'honneur et mariages forcés en Wallonie*, Actes du colloque du 11 juin 2010, Bruxelles-Paris, Les éditions de l'arbre, 170 p.

TAEYMANS, M., BERTELOOT, K. & LECLERCQ, I. (2011). *Naar een strafrechtelijk beleid inzake eengerelateerd geweld? Een verkennende studie*, 158 p., www.dsb-spc.be

VAN VOSSOLE, A. en GILBERT, E (2011). *Wetenschappelijk fenomeenonderzoek naar eengerelateerd geweld in België. Eindrapport*, Brussel/Gent, 222 p. te bestellen via www.igvm-iefhn.org

WHITAECKX, S. en COENE, G. (2011). 'Voorbij de tegenstelling tussen vrouwenrechten en cultuur', *Tijdschrift voor genderstudies*, nr. 1, 7-19.

Wet houdende oprichting van het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 16 december 2002, art. 4, 6°

Omzendbrief COL 3/2006 en gemeenschappelijke omzendbrief COL 4/2006 van de Minister van Justitie en het College van Procureurs-generaal, 1 maart 2006

Verslag van 25 juni 2008 namens het adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen, *Parl. St. Senaat* 4-379/1

Verdrag van de Raad van Europa tot preventie en bestrijding van geweld op vrouwen en huiselijk geweld, Istanboel, 11 mei 2011 (nog niet ondertekend door België).

⁵ A. VAN VOSSOLE en E. GILBERT, o.c., 140.